

A tanú szeme: a hitelesség és a hiteles tanú problémája a tudományban

Konferencia az ELTE TáTK Tudománykutató Központja és az MTA Tudomány- és Technikatörténeti Bizottságának közös szervezésében

2016 május 13. 10.00 – 13.00

MTA Székház, Felolvasóterem (V. ker. Széchenyi I. tér 9.)

„Nullius in verba”, vagyis „más szavát fenntartással fogadjuk” – hirdeti a Londoni Királyi Társaság. „Mottónk azt fejezi ki, hogy a Tagok határozottan ellenállnak a tekintély uralmának, s minden kijelentést kísérleti úton megállapított tények segítségével igazolnak” – magyarázza a Társaság honlapja. Ám az angol empiristák és mai követőik eltökéltsége ellenére a másodkézből származó tudás a tudomány alapvető építőköve maradt. A világról alkotott általános elképzeléseinkhez hasonlóan tudományos tudásunk java része sem saját közvetlen megfigyeléseinken, hanem másoktól származó információkon nyugszik.

Milyen közvetítők segítségével szerzik információikat a különböző tudományterületek művelői? Min múlik, hogy az adatközlőt hitelesnek tekintjük-e vagy bizalmatlanul viszonyulunk a tőle származó anyaghoz? Mit befolyásol a tanú személye és sajátos perspektívája? Milyen szerepet játszik a tanú hitelessége és a bizalom a különféle területeken? Megbízhatóbb tanú-e a tudós a laikusnál? A rendezvény előadásai ilyen és hasonló kérdéseket járnak körül a mai és a régmúlt tudomány változatos területein: a fizikától a szociológiáig, az etológiától és a pszichológiától egészen az újságírásig barangolva.

Előadások

Zemplén Gábor:

Hogyan váltak hitelessé a tudományos forradalom hősei? Kevert matematika Kopernikusz *Commentariolus*-ától Newton *Optikájáig*

Az elmúlt évtizedek irodalma nyilvánvalóan megmutatta, hogy a tudomány kialakulásának szükséges feltétele volt a hiteles informátorok hálózatának kialakulása. A gyakorlati vagy épp matematikai feladványokat egymásnak küldő proto-tudósok, a megfigyeléseket közlétezők és módszertani megfontolásokat hirdető táboraik érdeklődések és érdekek mentén is szerveződve a hitelessé válás számos formáját kínálta a Kora Modern időszakban. Az előadás áttekinti, milyen módon használták a ‘kevert matematika’ ókortól örökölt tudományterületeit számos típusú tudományos *persona* kialakításában. Az így kialakuló kép Kopernikusz, Kepler, della Porta, Descartes, Boyle, Newton és Huygens példáin keresztül megmutatja, hogy a ma ‘forradalmár’ tudósok hogyan tűnhettek konzervatív, de innovatív mesterembereknek.

Bodor Péter:

A nagy tudású és a tudatlan kísérleti személy, avagy a pszichológiai kísérlet mint társas interakció két történeti mintázata

Milyen következményekkel jár az, ha az ember képes saját tapasztalatairól beszámolni? És milyen következményei vannak annak, ha az ember képes saját viselkedését meghatározni, dönteni, választani, szándékosan cselekedni? A tapasztalatról adott beszámolás és a viselkedés meghatározásának képessége mivel jár a pszichológiai ismeretszerzés vonatkozásában? Mi volt az introspekció szerepe a pszichológiai kísérletben egykor, a pszichológia hajnalán, és mi a vizsgálati személyek becsapásának szerepe ma? Az előadás ezekkel a kérdésekkel foglalkozik.

Mund Katalin:

***Citizen science* – új módszertan az etológiában?**

A tudományos tudásunk java része nem saját közvetlen megfigyeléseinken, hanem másoktól származó információkon nyugszik. Ezek a mások általában a tudomány jeles képviselői, nagy tapasztalattal, tudományos reputációval rendelkező tudósok, kutatók. Kívülállóként általában adunk a véleményükre, s elhisszük, amit állítanak, mert úgy véljük, hogy saját szakterületük eredményeit, módszertanát behatóan ismerik. Kvázi a tudományos társadalom, a tudomány szervezeti felépítése, az egyes tudományágak kikristályosodó módszertana szavatolja hitelességüket.

Az utóbbi években azonban egy új irányzat kezd utat törni az etológiában valamint a csillagászatban, amit talán nevezhetnénk „Házi tudománynak” (*Citizen Science*), melynek lényege, hogy érdeklődő laikusokat biztatnak arra, hogy részt vegyenek a tudományban. Az első kutatásokban csupán arra biztatták a laikusokat, hogy lakókörnyezetük élővilágát figyeljék meg, él-e ott, és milyen számban egy-egy vizsgált faj. Az utóbbi időben viszont már arra is megkérik az érdeklődő kívülállót, hogy otthon maguk végezzék el a kísérleteket.

Az első cikk 2015 szeptemberében jelent meg. Kutyatulajdonosok a dognition.com weboldalon jelentkezhettek a kutatásra. A gazdák fele még fizetett is azért, hogy részt vehessen a tesztekben, vagyis nem csupán adatokkal támogatta a kutatást, hanem pénzzel is. Cserébe értékelést kapott kutyája teljesítményéről.

Ha a kutyatulajdonosok megbízhatóan végzik az etológiai tesztekkel, ez új perspektívákat nyithat a kutatásban. Hiszen míg laboratóriumi körülmények között gyakran 20-30 állatot is nehéz találni, addig a házi tudomány résztvevői több száz vagy ezer kutyát tudnak lemérni a világ minden tájáról. Vajon mennyire megbízhatóak a laikus gazdák eredményei? Mennyiben fogja ez az új irányzat átalakítani az etológia módszertanát?

Gárdos Judit

Társadalomtudományos adatok újrafelhasználása mint hitelességi probléma

Előadásomban a társadalomtudományos archívumokról fogok beszélni. Az ilyen archívumok több célból születtek meg, az egyik céljuk az, hogy az elhelyezett dokumentumokat/adatokat más kutatók fel tudják használni másodelemzés céljából. Előadásomban arról fogok beszélni, hogy

1. a konferencia absztraktjában megemlített empiricista hagyománynak milyen vetületei vannak a társadalomtudományos metodológia szempontjából: mit jelent az „adat”, az „információ” a társadalomtudományos munka, különösképpen a társadalomtudományos archívum számára, ahol ezen munka dokumentálását tűzik ki célul? A társadalomtudományos munka mely részeit lehet dokumentálni, és mit nem; egyáltalán milyen előfeltételezései vannak annak, hogy azt gondoljuk, az ilyen munkát lehet dokumentálni?
2. a társadalomtudományokban az elsődleges és a másodlagos felhasználás episztemológiai megkülönböztetése értelmes-e: létezik valójában olyan társadalomtudomány, amely megfelel a kutatók által személyesen elvégzett természettudományos kísérletek és az abból létrejövő „hiteles” tudás – amúgy kétségkívül ideáltipikus – elképzelésének? Milyen ontológiai elképzeléseket mozgósít az, ha a tudományos tudástermelésről való beszédet „közvetítő”, „információ”, vagy épp a „megbízhatóság” fogalmi köré szervezzük, ha úgy érvelünk, hogy a *verba* és a (saját?) tudományos cselekvések két külön világ? Milyen következtetéseket vonhatunk le a felismeréseinkből egy társadalomtudományos archívum számára?
3. mit jelent az, ha a hitelesség mint igény megjelenik a társadalomtudományos metodológia mezőjében? Ki számít hitelesnek? Mi a hitelesség és a megbízhatóság fogalmi különbsége? Vannak a társadalomtudományban a hitelességnek fokozatai? Az elbeszélő, a kérdőívkitöltő hitelesebb, mint a „tudós”? Hogyan ítélik meg egy társadalomtudományos archívum hitelességét és/vagy megbízhatóságát ma Magyarországon?

Tófalvy Tamás:

A hitelesség és az objektivitás forrásai az újságírásban (Ismeretelméleti, társadalomtörténeti és szakmaszociológiai szempontok az újságírás egyes alapértékei körül zajló konfliktusok kutatásában)

Az, hogy ma ki számít hitelesnek és ki hiteltelennek az újságírás világában, központi kérdés, szakmán kívül és belül egyaránt. A hiteltelennek ítélt lapot elhagyja a közönség, a hiteltelennek ítélt újságírót pedig kiveti a szakmai hierarchia.

De mitől hiteles egy újság, egy újságíró vagy egy forrás? A kérdésre adott válaszok nem csak azért lehetnek rendkívül szerteágazóak, mert sokfelől érkehetnek, hanem mert mindezen fogalmak vonatkoztatási keretei időszakonként és kultúránként változnak. Egyfelől, az újságírás hitelességének megítélése a közönségé, az olvasóké. Ugyanakkor közönségről nem, inkább közönségekről lehet beszélni, amelyek eltérő ítéleteket hozhatnak meg, és amely ítéletek sajátos interakcióban állnak a tartalmakat előállítók, a szakma, az újságírók önértékelésével. Másfelől, mindezek a párhuzamosan futó, olykor szorosabban, olykor lazábban összekapcsolódó meghatározási mintázatok egy időben és térben folyamatosan változó érték-koordinátarendszerre támaszkodva alkotják meg a hitelesség éppen érvényes definícióit és formálják legitimációs diskurzusait.

A hitelesség körüli viták tartósságát garantálni látszanak mindezen körülmények, de vajon merre és hogyan haladnak a viták? Előadásomban azt szeretném körüljárni, hogy az angolszász típusú szeriöz újságírás ideológiájában és ismeretelméletében hogyan fonódnak össze a hitelesség, objektivitás, alaposság és pártatlanság értékei, és hogy mindezen fogalmak genezisei hogyan ágyazódnak be a szakma társadalomtörténetébe.

Fő kérdésem az, hogy miként, milyen protokollokon és milyen alapokra építve konstruálódik meg a hitelesség megalkotása és ellenőrzése az újságírói ismeretek terében, illetve hogy miként létezhet együtt párhuzamosan több hitelesség-eszmény a szakma egyes területein; végül, hogyan viszonyulnak az újságírói hitelesség és megalapozottság kritériumai a tudományos megismerés eszköztárának releváns eszközeihez.